

ชาตินิยมจีนกับข้อพิพาท หมู่เกาะเตียวหู/เซ็งกา ในสมัยสี จิ้นผิง*

จิงยี่ เหวิน**

บทคัดย่อ

ปัจจุบันจีนได้ดำเนินนโยบายต่างประเทศที่มีลักษณะเชิงรุกและมั่นใจมากขึ้นในประเด็นอาณาเขต ซึ่งนักวิชาการจำนวนมากมองว่าเป็นผลจากกระแสชาตินิยมที่ทวีความเข้มข้นขึ้น บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการทำงานของชาตินิยมจีนและผลกระทบที่มีต่อนโยบายและพฤติกรรมของรัฐบาลภายใต้การนำของประธานาธิบดีสี จิ้นผิงในกรณีข้อพิพาทหมู่เกาะเตียวหู/เซ็งกา ผู้เขียนใช้กรอบแนวคิดสังคมนิยมคลาสสิกใหม่ โดยถือชาตินิยมเป็นตัวแปรภายในประเทศ และนำมาวิเคราะห์นโยบายของจีนภายใต้บริบทที่แตกต่างกัน ผลการศึกษาพบว่าแรงกดดันจากกระแสชาตินิยมมีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้จีนดำเนินนโยบายที่แข็งกร้าวมากขึ้นต่อประเด็นหมู่เกาะเตียวหู อย่างไรก็ตาม อิทธิพลของชาตินิยมยังคงถูกจำกัดโดยปัจจัยเชิงโครงสร้างและบริบทภายในประเทศ ส่งผลให้รัฐบาลภายใต้การนำของสี จิ้นผิงมิได้ดำเนินนโยบายชาตินิยมอย่างสุดโต่ง หากแต่แสดงให้เห็นถึงความพยายามสร้างสมดุลระหว่างการตอบสนองต่อแรงกดดันจากกระแสชาตินิยมภายในประเทศกับการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ บทความนี้ได้นำเสนอกรอบการวิเคราะห์ที่ช่วยให้เข้าใจพลวัตของปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาตินิยมกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้อย่างเป็นระบบ

คำสำคัญ: ชาตินิยม, หมู่เกาะเตียวหู, หมู่เกาะเซ็งกา, นโยบายต่างประเทศจีน, สังคมนิยมคลาสสิกใหม่

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในหัวข้อ “ชาตินิยมจีนกับข้อพิพาทหมู่เกาะเตียวหู/เซ็งกาในสมัยสี จิ้นผิง” ซึ่งอยู่ภายใต้การดูแลของ ผศ.ดร.วิวัฒน์ สุพทุทธิกุล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

** นิสิตรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Chinese Nationalism and the Diaoyu/Senkaku Islands Dispute in the Xi Jinping Era*

Jingyi Ren**

Abstract

Currently, China has adopted a more assertive and confident foreign policy regarding territorial issues, which many scholars interpret as a response to the intensifying nationalism. This article seeks to examine the role of Chinese nationalism and its impact on the policymaking and behavior of the government under Xi Jinping's leadership, specifically in the case of the Diaoyu/Senkaku Islands dispute. The author applies a neoclassical realist framework that conceptualizes nationalism as a domestic-level variable to analyze China's foreign policy choices across different contexts. The findings reveal that nationalist pressures have played a significant role in pushing China toward a more assertive stance on the Diaoyu Islands dispute. However, the influence of nationalism remains constrained by structural factors and domestic contexts. As a result, the Xi administration has not pursued an unrestrained nationalist policy, but rather has sought to strike a balance between responding to domestic nationalist sentiments and managing external relations. This article thus provides an analytical framework for systematically understanding the dynamics of interaction between nationalism and international relations.

Keywords: Nationalism, Diaoyu Islands, Senkaku Islands, Chinese Foreign Policy, Neoclassical realism

* This article is part of Chulalongkorn University's Master of International Relations thesis titled "Chinese Nationalism and the Diaoyu/Senkaku Islands Dispute in the Xi Jinping Era," conducted under the supervision of Asst. Prof. Dr. Teewin Suputtikun, the thesis advisor.

** Master's student in International Relations, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University.

บทนำ

นับตั้งแต่การฟื้นฟูแนวคิดชาตินิยมในจีนช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ความสัมพันธ์ระหว่างชาตินิยมกับนโยบายต่างประเทศของจีนได้รับความสนใจจากนักวิชาการเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในยุคของประธานาธิบดีสี จิ้นผิง จีนกลายเป็นประเทศที่เรียกคืนดินแดนอย่างแข็งขันและแสดงพลังทางทหารเพื่อยืนยันสิทธิอธิปไตยเหนือดินแดนที่พิพาท การเปลี่ยนแปลงนี้มักถูกมองว่าเป็นผลจากการเพิ่มขึ้นของพลังอำนาจแห่งชาติ และการรวมตัวกันของชาตินิยมที่นำโดยรัฐและชาตินิยมมวลชนในจีน (Zhao, 2013) นักวิชาการจำนวนมากชี้ว่า ชาตินิยมกำลังส่งผลกระทบสำคัญต่อนโยบายต่างประเทศของจีน โดยจำกัดความยืดหยุ่นของรัฐบาลในกิจการระหว่างประเทศและผลักดันให้รัฐบาลดำเนินนโยบายที่แข็งกร้าวมากยิ่งขึ้น (Hughes, 2011; Blackwill & Campbell 2016) เนื่องจากรัฐบาลจีนจำเป็นต้องตอบสนองต่อข้อเรียกร้องของกระแสชาตินิยมเพื่อรักษาความชอบธรรมทางการเมือง และเบี่ยงเบนความสนใจของสาธารณชนจากปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมและการชะลอตัวทางเศรษฐกิจ (Lian & Wang, 2023) อย่างไรก็ตาม ยังคงมีข้อถกเถียงว่าผู้นำจีนมีอิสระอย่างมากในการกำหนดนโยบายโดยสามารถสนับสนุนหรือปราบปรามกระแสชาตินิยมตามวัตถุประสงค์ของรัฐ ข้อจำกัดที่เกิดจากชาตินิยมจึงมักถูกกล่าวเกินจริงไป (Weiss, 2014; Zheng, 2019; Neo & Xiang, 2022)

แม้ว่านักสรรสร้างนิยม (Constructivism) จะตระหนักถึงบทบาทของชาตินิยมในการกำหนดนโยบายการต่างประเทศ และได้ศึกษาชาตินิยมจีนจากแง่มุมต่าง ๆ เช่น ความทรงจำร่วมเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ อัตลักษณ์แห่งชาติ การโฆษณาชวนเชื่อของพรรคคอมมิวนิสต์จีน ตลอดจนประเภทและลักษณะของชาตินิยม (Unger, 1996; Pei, 2006; Carlson, 2009) แต่ความสัมพันธ์ระหว่างชาตินิยมกับนโยบายต่างประเทศยังคงคลุมเครือ เนื่องจากข้อจำกัดในเชิงระเบียบวิธีโดยงานศึกษาส่วนใหญ่มักใช้กรอบการวิเคราะห์ที่เน้นปัจจัยภายในประเทศ (Innenpolitik) โดยขาดการอธิบายพลวัตของโครงสร้างระบบระหว่างประเทศและชาตินิยมอย่างเพียงพอ ส่งผลให้ชาตินิยมจีนมักถูกมองว่าเป็นปัจจัยที่ค่อนข้างคงที่ และกลายเป็นตัวแปรอิสระต่อการกำหนดนโยบายต่างประเทศในงานศึกษาจำนวนมาก (Brittingham, 2007) ดังที่ Zheng Yongnian (2019) วิจารณ์ว่า กระบวนการเปลี่ยนผ่านจากความรู้สึกชาตินิยมในสังคมไปสู่การกำหนดนโยบายที่เป็นรูปธรรมของรัฐนั้น ไม่ได้ดำเนินไปอย่างเป็นเส้นตรง ขณะเดียวกัน นักวิชาการความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกระแสหลักมักมองชาตินิยมเป็นเพียงปัจจัยภายในประเทศที่ไม่มีความสำคัญต่อการกำหนดนโยบาย ส่งผลให้การศึกษาบทบาทของชาตินิยมประสบความสำเร็จเพียงเล็กน้อย (Ruggie, 1998) ดังนั้น จึงมีความจำเป็นในการเสนอกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีที่สามารถเชื่อมโยงช่องว่างระหว่างแนวคิดชาตินิยมกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศให้มากยิ่งขึ้น

บทความนี้มุ่งใช้กรอบแนวคิดสังคมนิยมคลาสสิกใหม่ (Neoclassical Realism/NCR) ตามข้อเสนอของ Yew Meng Lai (2008) โดยมองว่าชาตินิยมเป็นตัวแปรภายในที่มีอิทธิพลสำคัญ

ตอนนโยบายต่างประเทศของจีนต่อญี่ปุ่น อย่างไรก็ตาม อิทธิพลดังกล่าวยังคงถูกจำกัดโดยปัจจัยเชิงโครงสร้างและบริบทภายในประเทศ ซึ่งทำให้พฤติกรรมของรัฐบาลเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขทั้งภายในและภายนอกที่แตกต่างกัน บทความนี้เลือกศึกษากรณีข้อพิพาทหมู่เกาะเตียวหยู/เซ็งกาการะหว่างจีนและญี่ปุ่นในช่วงการบริหารของสี จิ้นผิง (ค.ศ. 2013-2023) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งในแง่ของกระแสชาตินิยมในสังคมจีน และแนวทางที่รัฐบาลจีนใช้ในการจัดการกับข้อพิพาทดังกล่าว โดยตั้งคำถามหลักสองประการ ได้แก่ ชาตินิยมในจีนทำงานอย่างไร และชาตินิยมส่งผลต่อนโยบายต่างประเทศของจีนอย่างไร เพื่อให้เกิดความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงนโยบายของจีนในช่วงเวลาดังกล่าว

แนวคิดว่าด้วยชาตินิยม

ชาตินิยม (nationalism) มีรูปแบบที่หลากหลาย ซึ่งอาจเป็นทั้งอารมณ์ความรู้สึก ผลผลิตทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ อุดมการณ์ วิธีคิด พฤติกรรม หลักการทางการเมือง ตลอดจนการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมือง โดยมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเฉพาะของแต่ละสังคม แม้นักวิชาการจะพยายามอธิบายลักษณะของชาตินิยมด้วยคำศัพท์ที่หลากหลาย แต่ยังคงไม่มีคำจำกัดความที่ครอบคลุมและชัดเจน (Smith, 1991) กระนั้น จากการทบทวนวรรณกรรม คำจำกัดความของชาตินิยมมักสะท้อนสองมิติที่แตกต่างกันแต่สัมพันธ์กัน และบางครั้งก็เสริมความหมายร่วมกัน กล่าวคือ ชาตินิยมที่นำโดยรัฐ/ทางการ/ชนชั้นนำ (state/official/elite-driven nationalism) และชาตินิยมที่เป็นประชานิยม/มวลชน (popular/grassroots nationalism) การประยุกต์ใช้แนวคิดที่เน้นทั้งมุมมองจากบนลงล่างและจากล่างขึ้นบนพร้อมกันจะช่วยอธิบายบทบาทของชาตินิยมในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น (Lai, 2008)

งานวิจัยชิ้นนี้ยามชาตินิยมด้วยสามมิติหลัก 1) มิติทางจิตวิทยาสังคม ชาตินิยมเป็นภาวะความคิดหรือความรู้สึกผูกพันเป็นพวกเดียวกันที่มีอัตลักษณ์ร่วม อันเกิดจากพื้นฐานทางสังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และดินแดนทางภูมิศาสตร์ที่เป็นเอกลักษณ์ 2) มิติทางการเมือง ชาตินิยมเป็นหลักการทางการเมืองที่เชื่อมโยงชนชาติกับสถาบันรัฐ โดยปัจเจกบุคคลมีสภาวะความรู้สึกนึกคิดอันได้แก่ความจงรักภักดีต่อรัฐหรือชาติ และรัฐมีภารกิจในการบรรลุเจตนารมณ์และความปรารถนาของชาติ และ 3) มิติเชิงอำนาจ ชาตินิยมยังเป็นเครื่องมือทางการเมืองที่รัฐหรือชนชั้นนำใช้เพื่อระดมมวลชนและสร้างความชอบธรรมในการปกครอง ขณะเดียวกัน ชาตินิยมก็เป็นกลไกสร้างแรงกดดันต่อรัฐบาลของประชาชน การนิยามในลักษณะพหุมิตินี้ช่วยให้เข้าใจปรากฏการณ์ชาตินิยมอย่างรอบด้านมากขึ้น

กรอบแนวคิดสังคมนิยมคลาสสิกใหม่

บทความนี้ใช้กรอบแนวคิดสังคมนิยมคลาสสิกใหม่ (NCR) ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างชาตินิยมและนโยบายต่างประเทศของจีน ซึ่งเป็นแนวคิดในศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่พัฒนาต่อยอดจากสังคมนิยมคลาสสิกผนวกกับสังคมนิยมใหม่ โดยเพิ่ม “ปัจจัยภายในประเทศ” เข้ามาในการวิเคราะห์ เพื่ออธิบายความเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมรัฐ ทั้งนี้ แม้จะยอมรับว่าโครงสร้างของระบบระหว่างประเทศยังคงเป็นปัจจัยสำคัญอันดับแรกในการกำหนดขอบเขตของพฤติกรรมรัฐ แต่ NCR ชี้ว่าแรงกดดันเชิงโครงสร้างจากระดับระบบจะต้องถูก “กรองผ่าน” รัฐ กล่าวคือ รัฐทำหน้าที่เป็นตัวแปรแทรกซ้อนระหว่างปัจจัยเชิงระบบกับนโยบายที่เกิดขึ้นจริง ซึ่งหมายความว่า นโยบายที่รัฐเลือกใช้นั้นขึ้นอยู่กับการตอบสนองของรัฐต่อแรงกดดันจากระบบระหว่างประเทศภายใต้บริบทภายในประเทศของตน (Ripsman, Taliaferro, & Lobell, 2016)

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงตั้งสมมุติฐานว่า “ชาตินิยม” ทำหน้าที่เป็นตัวแปรภายในที่มีอิทธิพลต่อนโยบายต่างประเทศของจีน และได้นำแนวทางของ Yew Meng Lai (2008) มาพัฒนากรอบวิเคราะห์ภายใต้แนวคิด NCR โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์บทบาทของชาตินิยมต่อการกำหนดนโยบายของรัฐ ภายใต้บริบทของสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกประเทศที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง กรอบวิเคราะห์ที่พัฒนาขึ้นนี้ประกอบด้วยตัวแปรหลัก 4 ประการ ได้แก่ ตัวแปรระดับระหว่างประเทศ 2 ตัวแปร คือ อำนาจโดยเปรียบเทียบ (relative power position) และการพึ่งพาทางเศรษฐกิจ (economic dependence) และตัวแปรระดับประเทศ 2 ตัวแปร คือ สถาบันของรัฐ (domestic institutions) และชาตินิยม (nationalism)

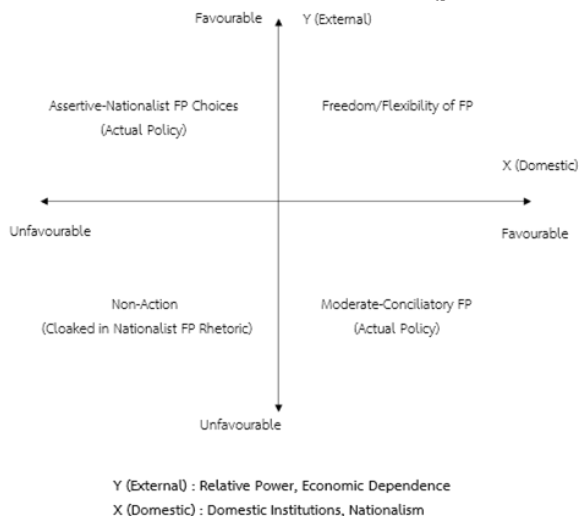
จากที่ได้กล่าวมาตัวแปร 1) อำนาจโดยเปรียบเทียบ หมายถึงความแข็งแกร่งทางวัตถุของรัฐ เช่น ศักยภาพทางทหาร และทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อรัฐมีอำนาจเปรียบเทียบสูง อาจกระตุ้นให้ดำเนินนโยบายต่างประเทศที่แข็งขันและเชิงรุกมากขึ้น แต่เมื่อมีอำนาจเปรียบเทียบต่ำ กระแสชาตินิยมภายในอาจไม่สามารถผลักดันให้รัฐใช้นโยบายเชิงก้าวร้าวได้ 2) การพึ่งพาทางเศรษฐกิจ หมายถึงระดับการพึ่งพากิจกรรมทางเศรษฐกิจจากต่างประเทศ เช่น การค้าและการลงทุน เมื่อมีการพึ่งพาสูง รัฐจะต้องคำนึงถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจในการตอบสนองกระแสชาตินิยมภายใน แต่เมื่อมีการพึ่งพาต่ำ รัฐสามารถใช้นโยบายชาตินิยมได้มากขึ้น 3) สถาบันของรัฐ หมายถึงระดับการควบคุมอำนาจภายในของผู้นำรัฐ รัฐที่มีสถาบันแข็งแกร่งจะสามารถปราบปรามหรือสนับสนุนชาตินิยมภายในโดยพิจารณาจากความต้องการ แต่รัฐที่มีสถาบันอ่อนแอจะต้องประนีประนอมกับตัวแสดงอื่น ๆ ภายใน ซึ่งอาจทำให้ชาตินิยมมีอิทธิพลมากขึ้นต่อนโยบายต่างประเทศ 4) ชาตินิยม หมายถึงรวมถึงชาตินิยมที่นำโดยรัฐและชาตินิยมแบบมวลชน เมื่อมวลชนสนับสนุนชาตินิยมที่นำโดยรัฐ รัฐสามารถกำหนดนโยบายตามเป้าหมายของตนได้ ผลกระทบของชาตินิยมต่อนโยบายต่างประเทศจึงมีน้อย แต่หากชาตินิยมแบบมวลชนเปลี่ยนไปวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล เช่น ล้มเหลวในการปฏิบัติหน้าที่ รัฐอาจหันไปใช้นโยบายชาตินิยมมากขึ้น

เพื่อรักษาเสถียรภาพภายในประเทศและความชอบธรรมของการปกครอง

ทั้งนี้ รัฐจะมีนโยบายต่างประเทศ 4 แบบตามเงื่อนไขภายนอกและภายในประเทศที่ต่างกัน ได้แก่ 1) เมื่อเงื่อนไขทั้งภายนอกและภายในประเทศเอื้ออำนวย รัฐจะมีอิสระและความยืดหยุ่นในการกำหนดนโยบายต่างประเทศ (freedom/flexibility of foreign policy) 2) เมื่อเงื่อนไขภายนอกเอื้ออำนวยแต่เงื่อนไขภายในมีข้อจำกัด รัฐมักดำเนินนโยบายต่างประเทศแบบชาตินิยมเชิงรุก (assertive-nationalist foreign policy) เพื่อรักษาความชอบธรรมทางการเมือง 3) เมื่อเงื่อนไขภายนอกมีข้อจำกัดแต่เงื่อนไขภายในเอื้ออำนวย รัฐจะดำเนินนโยบายต่างประเทศที่ประนีประนอมเพื่อบรรเทาสถานการณ์ (moderate-conciliatory foreign policy) โดยลดทอนกระแสชาตินิยมภายใน และ 4) ในกรณีที่เงื่อนไขทั้งภายนอกและภายในล้วนไม่เอื้ออำนวย รัฐจะใช้ถ้อยคำหรือท่าทีวิจารณ์ต่างประเทศอย่างรุนแรง แต่จะไม่มีการดำเนินการโต้ตอบที่เป็นจริงและรูปธรรม (non-action) ซึ่งเป็นชาตินิยมเชิงสัญลักษณ์ (symbolic gesture) (Lai, 2008, p. 66)

เมื่อจัดวางตัวแปรดังกล่าวข้างต้นและทางเลือกนโยบายต่างประเทศของรัฐบนแผนภูมิวิเคราะห์ โดยกำหนดให้แกน X เป็นตัวแปรภายในประเทศ และแกน Y เป็นตัวแปรระหว่างประเทศ นโยบายของรัฐจะจำแนกใน 4 กรอบ ตามที่ปรากฏในแผนภาพที่ 1 ซึ่งได้สะท้อนถึงพลวัตรของปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาตินิยมและนโยบายต่างประเทศอย่างเป็นระบบ

แผนภาพที่ 1 ชาตินิยมและนโยบายต่างประเทศของรัฐภายใต้กรอบ NCR

ผู้เขียนปรับจากกรอบการวิเคราะห์ที่เสนอโดย Yew Meng Lai (2008)

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการเก็บข้อมูลเอกสาร โดยเลือกข้อพิพาทหมู่เกาะเตียวหุย/เชิงกากระหว่างจีนและญี่ปุ่นในสมัยสี จิ้นผิง (2013-2023) เป็นกรณีศึกษา ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ แถลงการณ์และถ้อยแถลงของผู้นำจีนและญี่ปุ่น เอกสารราชการ สนธิสัญญาและบันทึกความเข้าใจระหว่างประเทศ เว็บไซต์กระทรวงการต่างประเทศ และกระทรวงกลาโหม ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ บทวิเคราะห์เชิงวิชาการ วารสาร หนังสือพิมพ์และสิ่งพิมพ์ หนังสือ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ทั้งภาษาจีน ภาษาอังกฤษ และภาษาไทย เพื่อสร้างความรอบด้านและความน่าเชื่อถือทางวิชาการ

พลวัตและลักษณะของชาตินิยมจีนจากอดีตสู่ปัจจุบัน

ชาตินิยมจีนมิใช่ประเด็นที่คงที่ แต่ได้ผ่านพัฒนาการอันซับซ้อนอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งประกอบด้วยสามช่วงสำคัญ คือ 1) การสร้างรากฐานทางประวัติศาสตร์ ช่วงเผยแพร่ชาตินิยมจากชนชั้นนำสู่มวลชนในปลายราชวงศ์ชิง 2) การฟื้นฟูชาตินิยมตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1980 ช่วงการแข่งขันระหว่างรัฐกับมวลชน และ 3) พัฒนาการใหม่ของชาตินิยมจีน ช่วงการบูรณาการภายใต้การควบคุมของรัฐในยุคสี จิ้นผิง

เมื่อมองรากฐานทางประวัติศาสตร์ของชาตินิยมจีน แนวคิดชาตินิยมเป็นเครื่องมือสำคัญของนักปฏิรูปจีนที่ใช้ระดมมวลชนเพื่อกอบกู้ชาติจากการรุกรานของลัทธิอาณานิคมของตะวันตกตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งแนวคิดนี้ถูกปลูกฝังโดยกลุ่มปัญญาชนและเผยแพร่สู่ประชาชนทั่วไปภายใต้บริบทความเคลื่อนไหวต่อต้านต่างชาติ ชาตินิยมจีนมีรากฐานสำคัญจาก “ศตวรรษแห่งความอับอายศอดสู” (Century of Humiliation: ค.ศ. 1839-1949) ซึ่งจีนถูกบังคับให้ลงนามในสนธิสัญญาไม่เท่าเทียมและสูญเสียดินแดนอย่างต่อเนื่อง ความทรงจำร่วมของชาวจีน (collective memories) เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ได้หล่อหลอมลักษณะสำคัญสองประการของชาตินิยมจีน กล่าวคือ ความรู้สึกตกเป็นเหยื่อในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และความมุ่งมั่นที่จะสร้างรัฐชาติที่เจริญรุ่งเรืองและฟื้นฟูสถานะมหาอำนาจ (Guang, 2005) ทั้งนี้ ประเด็นดินแดนกลายเป็นเรื่องที่จะเอื้อมก่อนสำหรับชาวจีน โดยมักกระตุ้นให้ชาวจีนนึกถึงความด้อยอำนาจในอดีตและต้องการลบล้างความอับอายศอดสู ดังที่ Peter Hays Gries (2004) ชี้ว่าชาตินิยมจีนมีลักษณะต่อต้านต่างชาติมากกว่าชาตินิยมในตะวันตกเนื่องจากชาวจีนมักหมกมุ่นกับอัตลักษณ์ที่เป็นเหยื่อและไม่เคยลืมประวัติศาสตร์ที่ถูกทำร้าย ความรู้สึกดังกล่าวจึงกลายเป็นพื้นฐานสำคัญในการเข้าใจข้อพิพาทเรื่องดินแดนของจีนในปัจจุบัน

การฟื้นฟูชาตินิยมในจีนตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1980 หลังจากการก่อตั้งสาธารณรัฐประชาชนจีนในปี ค.ศ. 1949 ชาตินิยมถูกแทนที่ด้วยอุดมการณ์มาร์กซ์-เลนินและลัทธิเหมาเจอตงจนกระทั่งปลายทศวรรษ 1980 ที่รัฐบาลจีนได้ฟื้นฟูแนวคิดชาตินิยมขึ้นมาใหม่เพื่อแทนที่อุดมการณ์สังคมนิยม โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการรักษาความชอบธรรมการปกครองหลังการ

สิ้นสุดสงครามเย็น และเพื่อรวมประชาชนหลังเหตุการณ์จัตุรัสเทียนอันเหมินในปี ค.ศ. 1989 ซึ่งรัฐบาลใช้กำลังปราบปรามนักศึกษาที่ประท้วงเรียกร้องประชาธิปไตย กลไกสำคัญของรัฐบาลจีน คือ การณรงค์เสริมสร้างความรักชาติ (Patriotic Education Campaign) ซึ่งมุ่งเน้นการเพิ่มการศึกษาประวัติศาสตร์ต่อต้านการรุกรานจากต่างชาติของจีน พร้อมตอกย้ำบทบาทของพรรคคอมมิวนิสต์จีนในฐานะพลังรักชาติที่สำคัญที่สุดและผู้พิทักษ์เกียรติภูมิของชนชาติจีน (Zhao, 1998) ในกระบวนการนี้ ทางกรจีนได้เจรจาเส้นแบ่งระหว่างแนวคิดความรักชาติ ชาตินิยม สังคมนิยม และลัทธิคอมมิวนิสต์เข้าด้วยกันจนกลายเป็นแนวคิดเดียวกันในจีน (Xia, 2010) เพื่อเสริมสร้างความจงรักภักดีของประชาชนต่อรัฐและพรรค นอกจากการส่งเสริมโดยภาครัฐกระแสชาตินิยมจีนยังได้รับแรงกระตุ้นจากความขัดแย้งกับต่างประเทศในเวทีระหว่างประเทศหลังสงครามเย็น อาทิ เหตุการณ์ที่สหรัฐอเมริกาส่งเรือบรรทุกเครื่องบินเข้าสู่น่านน้ำใกล้ช่องแคบไต้หวันเพื่อขัดขวางการดำเนินการทางทหารของจีนต่อไต้หวันในปี ค.ศ. 1996 การทิ้งระเบิดสถานทูตจีนในกรุงเบลเกรดโดยสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ. 1999 โดยอ้างว่าเป็นความผิดพลาดจากการใช้แผนที่ที่ล้าสมัย ซึ่งส่งผลให้ชาวจีนเสียชีวิต 3 คน และนำไปสู่การประท้วงในกว่า 100 เมืองทั่วประเทศจีน และเหตุการณ์เครื่องบินขับไล่ของจีนและสหรัฐอเมริกาเฉียดชนกันไม่นานฟ้าเหนือทะเลจีนใต้ ในปี ค.ศ. 2001 ส่งผลให้นักบินชาวจีนเสียชีวิต รวมถึงการสนับสนุนการแบ่งแยกทิเบตของสื่อตะวันตก ความคับข้องใจในกิจการระหว่างประเทศทำให้ชาวจีนนึกถึงประวัติศาสตร์ที่ถูกกดขี่และเกิดกระแสชาตินิยมอย่างรุนแรง ชาวจีนจึงคาดหวังให้รัฐบาลแสดงท่าทีที่เข้มแข็งในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยเฉพาะในบริบทที่รัฐบาลสร้างภาพลักษณ์ว่าเป็นผู้พิทักษ์ผลประโยชน์ของชาติ หากรัฐบาลไม่สามารถตอบสนองต่อความคาดหวังดังกล่าวได้ ชาตินิยมของมวลชนอาจหันมาวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างรุนแรงและท้าทายความชอบธรรมของพรรคคอมมิวนิสต์จีน ซึ่งสะท้อนถึงลักษณะที่แตกต่างจากชาตินิยมที่นำโดยรัฐที่เน้นความจงรักภักดี ในกรณีนี้ ชาตินิยมจะมีอิทธิพลอย่างมีนัยสำคัญต่อการกำหนดนโยบายของรัฐบาล

ในยุคสี จิ้นผิง ชาตินิยมจีนมีพัฒนาการใหม่โดยมีความแข็งแกร่งมากขึ้นและเกิดแนวโน้มที่สำคัญสามมิติหลัก ได้แก่ 1) การยกระดับชาตินิยมขึ้นเป็นอุดมการณ์แห่งชาติทางการจีนได้ส่งเสริมชาตินิยมโดยเสนอแนวคิด “ความฝันของจีน” (Chinese Dream) ซึ่งเป็นวิสัยทัศน์ระดับชาติที่มุ่งสู่การฟื้นฟูความยิ่งใหญ่ของชนชาติจีนหรือทำให้ชาตินิยมโดดเด่นในเวทีโลก (Fewsmith, 2013; Wang, 2017) วิสัยทัศน์ดังกล่าวมีนัยทางชาตินิยมอย่างชัดเจนและได้รับการตอบรับอย่างกว้างขวางจากประชาชนจีน เนื่องจากสอดคล้องกับความปรารถนาในการเห็นประเทศจีนเป็นมหาอำนาจ อีกทั้งยังเสริมสร้างความชอบธรรมให้แก่พรรคคอมมิวนิสต์จีนในฐานะผู้นำการขับเคลื่อนวิสัยทัศน์ดังกล่าว 2) การสร้างกรอบกฎหมายเพื่อส่งเสริมความรักชาติ รัฐบาลจีนได้ประกาศใช้กฎหมายหลายฉบับเพื่อส่งเสริมความรักชาติในทุกมิติของสังคม เช่น กฎหมายเพลงชาติ (ค.ศ. 2017) การแก้ไขกฎหมายธงชาติและกฎหมายตราแผ่นดิน (ค.ศ. 2020) กฎหมายความมั่นคงฮ่องกง (ค.ศ. 2020) และกฎหมายการศึกษา

ความรักชาติ (ค.ศ. 2023) การดำเนินการดังกล่าวส่งผลให้การไม่แสดงออกซึ่งความรักชาติหรือความจงรักภักดีต่อพรรคกลายเป็นประเด็นที่สังคมจีนไม่สามารถยอมรับได้ 3) การควบคุมวาทกรรมในสังคม รัฐบาลจีนได้เพิ่มความเข้มงวดในการควบคุมสื่อและสังคม โดยกำหนดให้สื่อของรัฐทำหน้าที่เป็น “กระบอกเสียง” ของพรรคคอมมิวนิสต์จีน และต้องดำเนินการภายใต้ “ทิศทางที่ถูกต้อง” ทำให้เสียงที่เห็นต่างเกือบหายไปจากสังคมจีน นอกจากการปลูกฝังโดยรัฐบาลแล้ว ชาตินิยมยังขยายไปทั่วสังคมจีนอย่างเด่นชัดโดยได้รับแรงกระตุ้นจากปัจจัยภายนอก เช่น สงครามการค้าและการคว่ำบาตรบริษัทจีนโดยสหรัฐอเมริกา การวิพากษ์วิจารณ์จีนในประเด็นสิทธิมนุษยชนในจีนเจียง และการโจมตีจีนในช่วงการระบาดของ COVID-19 ประกอบกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่รวดเร็วของจีนเมื่อเทียบกับความไร้เสถียรภาพในโลกตะวันตก ส่งผลให้ชาวจีนมีความภาคภูมิใจในระบบสังคมนิยมมากขึ้นและพึงพอใจต่อการบริหารประเทศของรัฐบาล (Zhang, 2020; Tsang & Cheung, 2022) เมื่อแนวคิดของสี จิ้นผิงแทรกซึมในสังคมและกลายเป็นแก่นหลักที่ชาวจีนจำนวนมากยึดถือ ชาตินิยมที่นำโดยรัฐและชาตินิยมแบบมวลชนในจีนจึงได้หลอมรวมเข้าด้วยกันมากขึ้น ทั้งนี้ ในยุคของสี จิ้นผิง รัฐบาลจีนสามารถควบคุมและผูกขาดวาทกรรมชาตินิยมในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยสะท้อนให้เห็นจากการไม่ปรากฏการประท้วงชาตินิยมครั้งใหญ่ในจีนแผ่นดินใหญ่ตลอดช่วงเวลาที่มีสี จิ้นผิงดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีมาจนขณะนี้

ชาตินิยมของจีนและข้อพิพาทหมู่เกาะเตียวหยู่ก่อนสมัยสี จิ้นผิง

หมู่เกาะเตียวหยู่ หรือที่ญี่ปุ่นเรียกว่าหมู่เกาะเซ็งกาคุ เป็นข้อพิพาทดินแดนที่ยาวนานและละเอียดอ่อนระหว่างจีนและญี่ปุ่น โดยผูกโยงกับประวัติศาสตร์ “ศตวรรษแห่งความอับอาย” และฝังแน่นในความทรงจำของชาวจีน แม้จีนจะเริ่มอ้างกรรมสิทธิ์เหนือหมู่เกาะดังกล่าวในปี ค.ศ. 1971 แต่ในช่วงหลายทศวรรษต่อมา จีนกลับหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าโดยตรง โดยเสนอให้ทั้งสองฝ่ายชะลอการเจรจาเรื่องอธิปไตยและยอมรับสถานะที่ญี่ปุ่นควบคุมหมู่เกาะโดยพฤตินัยเพื่อบรรเทาแรงกดดันจากความตึงเครียดกับสหภาพโซเวียตและมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศ แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับมุมมองของสังคมนิยมที่ระบุไว้ว่า รัฐจะให้ความสำคัญกับความมั่นคงเป็นลำดับแรกและการถ่วงดุลอำนาจในระบบระหว่างประเทศ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากรอบแนวคิด NCR จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมของจีนในประเด็นข้อพิพาทนี้ไม่ได้สอดคล้องอย่างสมบูรณ์กับแรงจูงใจเชิงโครงสร้างระหว่างประเทศ กล่าวคือ ในขณะที่โครงสร้างอำนาจผลักดันให้จีนหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากับญี่ปุ่นเพื่อลดแรงกดดันด้านความมั่นคงในทะเลจีนตะวันออก แต่ปัจจัยภายใน โดยเฉพาะแรงกดดันจากกระแสชาตินิยม กลับทำให้ข้อพิพาทยกระดับไปสู่ความขัดแย้งทางการเมืองและผลักดันให้รัฐบาลต้องแสดงท่าทีแข็งกร้าวมากขึ้นเพื่อตอบสนองต่อความคาดหวังของประชาชน ขณะเดียวกัน โครงสร้างระหว่างประเทศยังคงเป็นปัจจัยสำคัญที่จำกัดไม่ให้ข้อพิพาทพัฒนาไปสู่ความขัดแย้งทางทหาร การวิเคราะห์

เหตุการณ์ข้อพิพาทหมู่เกาะเตียวหยูภายใต้กรอบ NCR ชี้ให้เห็นว่า นโยบายของจีนได้รับอิทธิพลจากทั้งปัจจัยเชิงโครงสร้าง ได้แก่ อำนาจโดยเปรียบเทียบ และการพึ่งพาทางเศรษฐกิจ ตลอดจนปัจจัยภายในอย่างสถาบันของรัฐและพลวัติของชาตินิยม ซึ่งร่วมกันกำหนดทิศทางของนโยบายต่างประเทศในประเทศในประเด็นหมู่เกาะเตียวหยู

ตั้งแต่การฟื้นฟูชาตินิยมในทศวรรษ 1990 รัฐบาลจีนได้เลือกใช้แนวทางประนีประนอมกับญี่ปุ่นและควบคุมกระแสชาตินิยมภายในประเทศ เนื่องจากบริบททั้งภายนอกและภายในยังไม่เอื้ออำนวย กล่าวคือ จีนอยู่ในสถานะเสียเปรียบทั้งด้านอำนาจและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการพึ่งพาความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา (ODA) จากญี่ปุ่น ขณะเดียวกัน แรงกดดันภายในประเทศก็ทวีความรุนแรงขึ้นจากกระบวนการปฏิรูปและเปิดประเทศ ซึ่งทำให้สังคมจีนมีปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกมากขึ้นและเกิดพื้นที่สาธารณะในการแสดงความคิดเห็น ประกอบกับกระแสชาตินิยมที่ฟื้นฟู ส่งผลให้ประชาชนจีนแสดงความสนใจในประเด็นอธิปไตยเพิ่มมากขึ้น ในข้อพิพาทหมู่เกาะเตียวหยู ค.ศ. 1990 หน่วยยามฝั่งญี่ปุ่นได้ยืนยันการตั้งประกาศนียบัตรที่สร้างโดยกลุ่มชาวจีนบนเกาะเตียวหยูเป็นเครื่องหมายเดินเรืออย่างเป็นทางการของญี่ปุ่น (official navigation mark) รัฐบาลจีนเลือกที่จะใช้แนวทางประนีประนอมโดยจำกัดการเดินทางของเรือญี่ปุ่นภายในประเทศและสั่งห้ามการรายงานข่าวเกี่ยวกับการประท้วงของชาวจีนโพ้นทะเล พร้อมทั้งเสนอให้ญี่ปุ่นร่วมมือด้านทรัพยากรและการประมงในพื้นที่พิพาท ต่อมา ในข้อพิพาท ค.ศ. 1996 กลุ่มชาวจีนญี่ปุ่นได้ขึ้นเกาะพิพาทและสร้างประกาศนียบัตรอีกแห่ง รัฐบาลจีนยังคงจำกัดการประท้วงเช่นเดิมพร้อมเน้นการแก้ไขปัญหาด้วยความยับยั้งชั่งใจและมิตรภาพ อย่างไรก็ตาม ความไม่พอใจของชาวจีนเพิ่มมากขึ้นต่อวิธีการแก้ปัญหาของรัฐบาล กลุ่มชาตินิยมได้เริ่มจัด “กิจกรรมปกป้องหมู่เกาะเตียวหยู” (Baodiao/保钓) เช่น การก่อตั้งองค์กรอาสาสมัครและส่งเรือขึ้นเกาะเตียวหยูเพื่อแสดงอำนาจอธิปไตย อีกทั้งยังมีชาวจีนจำนวนมากส่งจดหมายและลายเซ็นไปยังสื่อของรัฐเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลดำเนินนโยบายที่หนักแน่นขึ้น แม้รัฐบาลจีนพยายามควบคุมสถานการณ์และหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้า แต่แรงกดดันจากประชาชนกลับผลักดันให้รัฐบาลต้องใช้ถ้อยคำทางการทูตที่แข็งกร้าวมากขึ้น เช่น การประท้วงทางการทูต (diplomatic protest) และการย้ำสถานะอำนาจอธิปไตยเหนือหมู่เกาะ (Weiss, 2014) อย่างไรก็ตาม ปัจจัยภายนอกยังคงเป็นข้อจำกัดสำคัญ ซึ่งทำให้จีนไม่ได้ดำเนินการตอบโต้ที่เป็นรูปธรรม แต่เลือกใช้การแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ในแบบชาตินิยมแทน นโยบายของจีนในช่วงเวลาดังกล่าวจึงอยู่ในระหว่างกรอบที่ 3 และที่ 4 ของแผนผังการวิเคราะห์ด้วยแนวคิด NCR ตามที่แสดงในแผนภาพที่ 2

เมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 จีนเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกประเทศอย่างรวดเร็ว หลังจากเข้าร่วมองค์การการค้าโลก (WTO) ในปี ค.ศ. 2001 จีนได้พัฒนาอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลให้ช่องว่างทางอำนาจระหว่างจีนกับญี่ปุ่นลดลงอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม ความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างสองประเทศที่แน่นแฟ้นและบทบาทของสหรัฐอเมริกาในภูมิภาค ยังคงเป็นข้อจำกัดต่อนโยบายของจีน ขณะเดียวกัน

รัฐบาลจีนต้องเผชิญกับแรงกดดันทางสังคมที่เพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะความรู้สึกเชิงลบของประชาชนจีนที่มีต่อญี่ปุ่น ซึ่งมาจากหลายปัจจัย เช่น อธิปไตยของหมู่เกาะเตียวหยู การผ่านตำราประวัติศาสตร์ที่เขียนโดยกลุ่มฝ่ายขวาของญี่ปุ่น และการเยือนศาลเจ้าอาสึกุชิของผู้นำญี่ปุ่น นอกจากนี้ การพัฒนาของอินเทอร์เน็ตยังเปิดพื้นที่ให้ชาวจีนรวมตัวกันทางออนไลน์เพื่อต่อต้านนโยบายประนีประนอมของรัฐบาลจีนต่อญี่ปุ่น ในช่วงเวลาเดียวกัน ผู้นำจีนชุดใหม่ ได้แก่ หู จิ่นเทา และเวิน เจียเป่า กำลังอยู่ระหว่างการกระชับอำนาจ ส่งผลให้สถาบันรัฐมีความเปราะบาง และความสามารถของรัฐบาลในการควบคุมสังคมลดลง ปัจจัยเหล่านี้เปิดโอกาสให้กระแสชาตินิยมจากมวลชนสามารถกดดันชนชั้นนำได้ (Reilly, 2011, p. 133)

ในปี ค.ศ. 2005 ความพยายามของญี่ปุ่นในการเข้าเป็นสมาชิกถาวรคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ (UNSC) ได้นำไปสู่การประท้วงต่อต้านญี่ปุ่นครั้งใหญ่ที่สุดในจีนนับตั้งแต่เหตุการณ์จัตุรัสเทียนอันเหมิน สะท้อนถึงความไม่พอใจที่สะสมมายาวนานของประชาชนจีนเมื่อกระแสชาตินิยมทวีความรุนแรงและเริ่มสั่นคลอนเสถียรภาพของรัฐบาล ทางการเงินจึงจำเป็นต้องแสดงท่าทีทางการทูตที่แข็งกร้าว โดยนายกรัฐมนตรีเวิน เจียเป่ากล่าวว่า การประท้วงควรทำให้ญี่ปุ่นได้ไตร่ตรองการกระทำของตนอย่างลึกซึ้ง อย่างไรก็ตาม รัฐบาลจีนยังคงเรียกร้องให้ประชาชนปล่อยให้รัฐบาลจัดการความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ พร้อมทั้งใช้มาตรการเข้มงวดในการควบคุมการประท้วง เมื่อแรงกดดันจากกระแสชาตินิยมเริ่มคลี่คลาย จีนได้เร่งซ่อมแซมความสัมพันธ์กับญี่ปุ่น โดยเสนอหลักการสำคัญ 5 ประการในการพัฒนาความสัมพันธ์ โดยเน้นย้ำว่าการจัดการความขัดแย้งผ่านการเจรจา และส่งเสริมการแลกเปลี่ยนระหว่างประชาชนเพื่อเพิ่มความเข้าใจกัน ในกรณีนี้ ปัจจัยภายนอกเริ่มมีอิทธิพลมากขึ้นเมื่อเทียบกับในอดีต แต่แรงกดดันภายในกลับทวีความรุนแรงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ส่งผลให้รัฐบาลจีนต้องใช้ถ้อยคำแข็งกร้าวควบคู่กับการควบคุมกระแสชาตินิยมในประเทศ นโยบายของจีนในช่วงเวลานี้สามารถวางอยู่ระหว่างกรอบที่ 3 และที่ 4 ของแผนผังการวิเคราะห์

กระแสชาตินิยมจีนยังคงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ข้อพิพาทหมู่เกาะเตียวหยูทวีความรุนแรงมากขึ้นโดยเฉพาะในช่วงปี ค.ศ. 2010 และ ค.ศ. 2012 ซึ่งเกิดการประท้วงต่อต้านญี่ปุ่นครั้งใหญ่ในหลายเมืองของจีน การประท้วงเหล่านี้ไม่เพียงสะท้อนความไม่พอใจต่อญี่ปุ่นเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างชาตินิยมในระดับมวลชนและชาตินิยมที่นำโดยรัฐบาลจีน รวมถึงความท้าทายที่กระแสชาตินิยมมีต่อความชอบธรรมของรัฐบาล ในช่วงทศวรรษแรกของศตวรรษที่ 21 พลัంగాนาจของจีนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจและการทหาร GDP ของจีนได้แซงหน้าญี่ปุ่นในปี ค.ศ. 2010 และเพิ่มขึ้นจนเกือบ 1.4 เท่าของญี่ปุ่นในปี ค.ศ. 2012 จีนยังก้าวขึ้นเป็นมหาอำนาจอันดับสองรองจากสหรัฐอเมริกา และมีการใช้จ่ายทางการทหาร (military expenditure) มากเป็นอันดับที่ 2 ของโลก ขณะที่ญี่ปุ่นอยู่ในอันดับที่ 6 (Liu, 2013) ความสามารถของจีนในการปกป้องผลประโยชน์ทางทะเลจึงเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ อย่างไรก็ตาม การเติบโตของจีนกลับกระตุ้นให้แนวคิด “ภัยคุกคามจากจีน”

(China threat) ขยายตัว โดยเฉพาะในสหรัฐอเมริกา โดยมีการดำเนินนโยบายหันสู่เอเชีย (Pivot to Asia) ในปี ค.ศ. 2011 เพื่อจำกัดอิทธิพลของจีน ความสัมพันธ์เป็นพันธมิตรระหว่าง ญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกาได้รับการยกระดับขึ้นเช่นกัน ในขณะเดียวกัน จีนต้องเผชิญกับแรงกดดันภายในที่รุนแรง จีนภายใต้การนำของหู จิ่นเทาได้ผลักดัน “ประชาธิปไตยภายในพรรค” และการกระจายอำนาจ ซึ่งนำไปสู่การแข่งขันทางอำนาจและก่อให้เกิดปัญหาความแตกแยกภายในพรรค ท่ามกลางบริบทดังกล่าว ความขัดแย้งทางสังคมในจีนทวีความรุนแรงขึ้น เช่น ความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองและชนบท ปัญหาสิ่งแวดล้อม และการทุจริต การแพร่ขยายของอินเทอร์เน็ตยิ่งส่งเสริมให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นผ่านช่องทางออนไลน์ และสามารถจัดกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวาง ส่งผลให้เกิดแรงกดดันจากความคิดเห็นสาธารณะที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ภายใต้บริบทดังกล่าว รัฐบาลจีนต้องเผชิญกับความท้าทายทั้งจากปัญหาการบริหารจัดการภายในประเทศและแรงกดดันจากสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศที่ซับซ้อนมากขึ้น

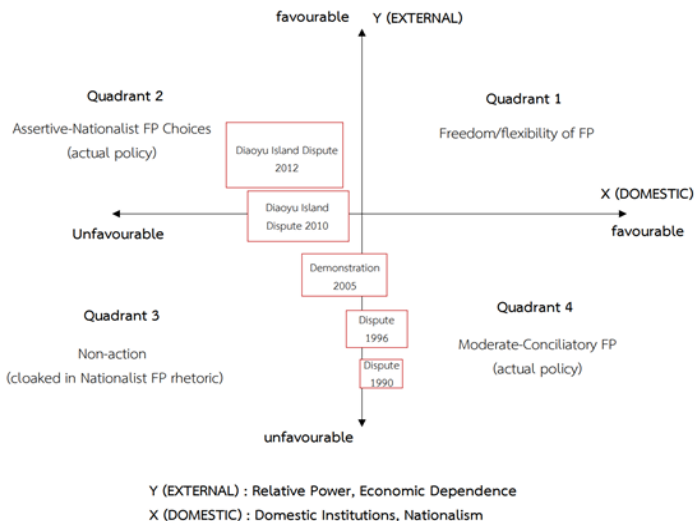
ในปี ค.ศ. 2010 เกิดเหตุการณ์เรือประมงจีนชนกับเรือตรวจการณ์ของญี่ปุ่นในน่านน้ำหมู่เกาะเตียวหยู ทำให้ญี่ปุ่นได้จับกุมกัปตันและลูกเรือชาวจีน พร้อมทั้งมีแผนดำเนินคดีในศาล แม้รัฐบาลจีนจะพยายามใช้วิธีการทางการทูตเพื่อแก้ไขปัญหาอย่างเร่งด่วน รวมทั้งควบคุมกระแสชาตินิยมภายในประเทศโดยส่งตำรวจไปสกัดกั้นกิจกรรมของนักเคลื่อนไหว แต่ความล้มเหลวในการเจรจากลับยิ่งกระตุ้นความไม่พอใจในหมู่ประชาชนชาวจีน จนนำไปสู่การประท้วงครั้งใหญ่ มีผู้ชุมนุมจำนวนมากทำลายรถยนต์และร้านค้าของญี่ปุ่น นอกจากนี้ ยังมีข้อเรียกร้องทางการเมืองที่พุ่งเป้าไปยังรัฐบาลจีนเอง เช่น การต่อต้านการทุจริต การต่อต้านราคาบ้านสูง และการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างพรรค เพื่อตอบสนองต่อแรงกดดันดังกล่าว รัฐบาลจีนจึงยกระดับมาตรการตอบโต้ รวมถึงการระงับการส่งออกแร่ธาตุหายาก (rare earth) ให้ญี่ปุ่น ระงับกิจกรรมการแลกเปลี่ยนระดับสูง ส่งเรือไปลาดตระเวนในพื้นที่พิพาท และยังจับกุมชาวญี่ปุ่น 4 คนในจีน ในข้อหาบุกรุกเขตหวงห้ามทางทหารและถ่ายรูป เหตุการณ์นี้สิ้นสุดลงเมื่อทั้งสองฝ่ายยอมปล่อยตัวพลเมืองของอีกฝ่าย หลังจากนั้น รัฐบาลจีนได้เร่งปราบปรามการประท้วงภายในประเทศ และพยายามฟื้นฟูความสัมพันธ์กับญี่ปุ่น

ในปี ค.ศ. 2012 ความขัดแย้งเกี่ยวกับหมู่เกาะเตียวหยูได้ทวีความรุนแรงอีกครั้ง เมื่อรัฐบาลญี่ปุ่นตัดสินใจซื้อเกาะจากเจ้าของเอกชน การกระทำดังกล่าวจุดชนวนให้เกิดกระแสชาตินิยมในทั้งสองประเทศ และนำไปสู่การประท้วงในกว่า 100 เมืองทั่วประเทศจีน ซึ่งนับเป็นการประท้วงต่อต้านญี่ปุ่นครั้งใหญ่ที่สุดนับตั้งแต่การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างสองประเทศ โดยมีทั้งการใช้ความรุนแรงและข้อเรียกร้องที่วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลจีนด้วยเช่นกัน แม้แต่อาคารคณะกรรมการพรรคคอมมิวนิสต์จีนในเมืองเซินเจิ้นก็ถูกโจมตีโดยผู้ประท้วงที่เรียกร้องการปฏิรูปทางการเมืองและเสรีภาพ แสดงให้เห็นว่าชาตินิยมไม่ได้ถูกควบคุมโดยรัฐบาลจีนเพียงฝ่ายเดียว รัฐบาลจีนจึงตอบโต้ญี่ปุ่นด้วยมาตรการที่เข้มงวดที่สุด นับตั้งแต่การอ้างกรรมสิทธิ์ในปี ค.ศ. 1971 เช่น การออกสมุดกขาวเพื่อยืนยันอธิปไตย

การประกาศจุดฐานและเส้นฐานของหมู่เกาะ และการส่งเรือตรวจการณ์ลาดตระเวนอย่างต่อเนื่อง เพื่อกดดันญี่ปุ่นและลดแรงกดดันภายในประเทศ

เหตุการณ์ในปี ค.ศ. 2010 และ 2012 สะท้อนให้เห็นว่า เมื่อกระแสชาตินิยมภายในประเทศทวีความรุนแรง รัฐบาลจีนมีพื้นที่ในการต่อรองนโยบายลดลง จึงเลือกใช้นโยบายที่มีลักษณะเชิงรุกมากขึ้น โดยมีการใช้มาตรการทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และการทหาร อย่างไรก็ตาม จีนยังคงหลีกเลี่ยงความขัดแย้งที่อาจนำไปสู่การเผชิญหน้าทางทหารกับญี่ปุ่น หรือการแทรกแซงจากสหรัฐอเมริกา ตลอดจนพยายามหลีกเลี่ยงการแตกหักอย่างสิ้นเชิงกับญี่ปุ่น ซึ่งเป็นประเทศที่มีความสำคัญต่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจระยะยาวของจีน ความพยายามดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการสร้างสมดุลระหว่างแรงกดดันภายในประเทศและภายนอกที่จีนต้องเผชิญ นโยบายของจีนในปี ค.ศ. 2010 สามารถจัดอยู่ในกรอบที่ 2 และที่ 3 ของแผนผังการวิเคราะห์ NCR ขณะที่ในปี ค.ศ. 2012 นโยบายของจีนอยู่ในกรอบที่ 2 ของแผนผัง

แผนภาพที่ 2 ชาตินิยมและนโยบายต่างประเทศของจีนก่อนสมัยสี จิ้นผิงภายใต้กรอบ NCR

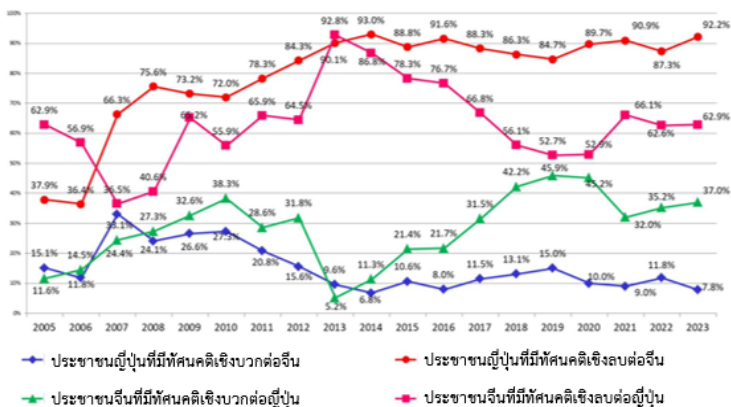
ชาตินิยมของจีนและข้อพิพาทหมู่เกาะเตียวหยูในสมัยสี จิ้นผิง

หลังจากเหตุการณ์การซื้อเกาะ จินและผู้นำต่างเปลี่ยนผู้นำในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน โดยซินโซ อาเบะเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นในเดือนธันวาคม ค.ศ. 2012 และสี จิ้นผิง เข้าดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีจีนในเดือนมีนาคม ค.ศ. 2013 ทั้งสองประเทศได้ละทิ้งความเข้าใจร่วมกันที่เคยมีในการชะลอปัญหาข้อพิพาทหมู่เกาะเตียวหยู และยืนยันการอ้างอธิปไตยของตนอย่างชัดเจน ภายใต้การนำของสี จิ้นผิง จีนได้ใช้นโยบายที่แข็งกร้าวมากขึ้นต่อข้อพิพาทดังกล่าว โดยมีความเปลี่ยนแปลงสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ 1) การปฏิรูปโครงสร้างสถาบันและการเพิ่มศักยภาพทางทะเล ในปี ค.ศ. 2013 จีนได้จัดตั้งหน่วยยามฝั่งจีน (China Coast Guard) โดยรวมหน่วยงานที่มีบทบาทด้านกิจการทางทะเล ซึ่งเดิมกระจายอยู่ในหลายหน่วยงาน เช่น สำนักงานบริหารความปลอดภัยทางทะเล หน่วยเรือตรวจการณ์ทางทะเล และกระทรวงศุลกากร การปฏิรูปนี้มีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการปกป้องสิทธิทางทะเล ต่อมาในปี ค.ศ. 2018 หน่วยยามฝั่งจีนถูกโอนสังกัดภายใต้การนำของกองกำลังตำรวจติดอาวุธ ซึ่งอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาโดยตรงของคณะกรรมการการทหารกลางและใน ปี ค.ศ. 2021 รัฐบาลจีนได้ผ่านกฎหมายยามฝั่ง (Coast Guard Law) ซึ่งให้อำนาจแก่เรือหน่วยยามฝั่งจีนในการใช้อาวุธในเขตน่านน้ำที่จีนอ้างสิทธิ์ ส่งผลให้หน่วยยามฝั่งจีนกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการยืนยันอธิปไตยของจีนเหนือหมู่เกาะเตียวหยู 2) การยืนยันอธิปไตยเชิงรุก ก่อนปี ค.ศ. 2012 แม้ว่าจีนจะมีการลาดตระเวนในทะเลจีนตะวันออก แต่ยังไม่เคยเข้าสู่น่านน้ำระยะ 12 ไมล์ทะเลของหมู่เกาะเตียวหยูอย่างสม่ำเสมอ อย่างไรก็ตาม ภายใต้การนำของสี จิ้นผิง จีนได้เพิ่มความถี่ในการแล่นเรือเข้าสู่น่านน้ำดังกล่าว รวมถึงการใช้เรือขนาดใหญ่ขึ้น นอกจากนี้ ในปี ค.ศ. 2013 จีนยังได้ประกาศเขตพิสูจน์ป้องกันทางอากาศ (Air Defence Identification Zone) ครอบคลุมถึงน่านฟ้าหมู่เกาะเตียวหยู โดยกำหนดให้เครื่องบินทุกลำที่บินผ่านต้องแจ้งแผนการบินต่อทางการจีน ซึ่งถือเป็นการท้าทายอำนาจการควบคุมของญี่ปุ่นอย่างชัดเจน

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่ได้ขับเคลื่อนด้วยชาตินิยมเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการปรับนโยบายตามเงื่อนไขภายในและภายนอกประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป สี จิ้นผิงได้นำวิธีการปกครองที่แตกต่างจากผู้นำรุ่นก่อน โดยใช้ชาตินิยมเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างเสถียรภาพทางการเมืองภายใน ให้อยู่ภายใต้การควบคุมและการจัดการของรัฐอย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งใช้การแสดงแสนยานุภาพทางทหารเพื่อปลุกเร้าความภาคภูมิใจในชาติของประชาชน ในการรับมือกับวิกฤตการณ์ทางการทูตครั้งสำคัญที่สุดของจีนในรอบหลายปี คือ การเยือนไต้หวันของแนนซี เพโลซี ประธานสภาผู้แทนราษฎรสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ. 2022 รัฐบาลจีนได้ควบคุมกระแสชาตินิยมอย่างเข้มงวด โดยมีการปิดการใช้งานฟังกซ์บางส่วนของแพลตฟอร์มโซเชียลมีเดียชั่วคราว ขณะเดียวกัน กองทัพปลดปล่อยประชาชนจีนได้ดำเนินการซ้อมรบครั้งประวัติศาสตร์ในช่องแคบไต้หวัน เพื่อเป็นการลงโทษไต้หวันและพยายามเปลี่ยนสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ (status quo) ของภูมิภาค (Piliro, 2024)

กลยุทธ์นี้ได้ปรากฏอย่างชัดเจนในประเด็นหมู่เกาะเดียวหยู การสำรวจความคิดเห็นหลังเหตุการณ์กรือเกาะในปี ค.ศ. 2013 พบว่า ประชาชนทั้งในจีนและญี่ปุ่นกว่า 90% มีทัศนคติเชิงลบต่อกฝ่าย ขณะเดียวกัน ชาวจีนเกือบ 60% เห็นว่ากระแสชาตินิยมในประเทศกำลังทวีความรุนแรงขึ้น และกว่าครึ่งเชื่อว่า “จีนจำเป็นต้องเพิ่มการควบคุมดินแดนอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อปกป้องอาณาเขต” แม้จะเสี่ยงต่อความขัดแย้งทางทหารกับญี่ปุ่น (Genron NPO, 2013) อย่างไรก็ตาม แม้ความรู้สึกของชาวจีนที่มีต่อญี่ปุ่นจะถึงจุดต่ำสุดในประวัติศาสตร์จากข้อพิพาทหมู่เกาะเดียวหยูและยังคงอยู่ในระดับต่ำต่อเนื่อง แต่ในยุคของสี จิ้นผิง แทบไม่ปรากฏการประท้วงต่อต้านญี่ปุ่นครั้งใหญ่ในจีนอีกเลย ซึ่งแตกต่างจากในอดีตอย่างชัดเจน การแสดงออกเชิงชาตินิยมถูกควบคุมอย่างเข้มงวดมากขึ้น เช่น ในปี ค.ศ. 2018 รัฐบาลญี่ปุ่นได้ออกคู่มือการเรียนรู้ของนักเรียน โดยกำหนดให้สอนว่าหมู่เกาะเซ็งกาคุเป็นดินแดนของญี่ปุ่นและไม่มีข้อพิพาทใด ๆ และในปี ค.ศ. 2020 สภาท้องถิ่นเมืองอิซางากิ จังหวัดโอกินาวา ได้ผ่านญัตติให้เปลี่ยนชื่อดินแดนที่ตั้งของหมู่เกาะเซ็งกาคุจาก “โตโนชิโระ” เป็น “โตโนชิโระเซ็งกาคุ” แม้เหตุการณ์เหล่านี้จะจุดกระแสความไม่พอใจในโซเชียลมีเดียจีนอย่างรุนแรง แต่กลับไม่ได้นำไปสู่การประท้วงในโลกภายนอก รัฐบาลจีนเลือกตอบโต้ผ่านช่องทางการทูตและเพิ่มความถี่ในการลาดตระเวน แทนที่จะใช้กระแสชาตินิยมกดดันญี่ปุ่น

ตารางที่ 1 การสำรวจทัศนคติของประชาชนญี่ปุ่นและจีนต่อกฝ่ายประจำปี ค.ศ. 2023

ข้อมูล: จาก The Genron NPO, 2023

แม้จะมีกระแสแนวคิดที่เชื่อว่า เมื่ออำนาจรัฐเพิ่มขึ้น จีนย่อมมีแนวโน้มที่จะตอบสนองต่อข้อเรียกร้องของชาตินิยมมากขึ้น และดำเนินนโยบายเชิงรุกในเวทีระหว่างประเทศ ทว่าในความเป็นจริง จีนภายใต้การนำของสี จิ้นผิงกลับไม่ได้ให้การสนับสนุนกระแสชาตินิยม ในประเด็นข้อพิพาทหมู่เกาะเตียวหยูอย่างไม่มีเงื่อนไข (Lian & Wang, 2023) การวิเคราะห์ ผ่านกรอบแนวคิด NCR ชี้ให้เห็นว่า สภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกของจีนได้เปลี่ยนแปลง ไปอย่างมีนัยสำคัญในยุคสี จิ้นผิง ความสำเร็จในการรวมศูนย์อำนาจและการควบคุมวาทกรรม ชาตินิยมภายในประเทศช่วยให้รัฐบาลสามารถดำเนินนโยบายต่างประเทศได้โดยเผชิญ แรงต่อต้านน้อยลงเมื่อเปรียบเทียบกับผู้นำในอดีต อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันภายนอกยังคงเป็นข้อจำกัด สำคัญ แม้จีนจะมีอำนาจโดยเปรียบเทียบเพิ่มขึ้นและมีศักยภาพในการทำหายญี่ปุ่นในข้อพิพาท หมู่เกาะเตียวหยู แต่จีนยังต้องพิจารณาถึงความเป็นพันธมิตรระหว่างญี่ปุ่นกับสหรัฐอเมริกา ตลอดจนความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่แน่นแฟ้นระหว่างจีนกับญี่ปุ่น จึงจำเป็นต้องดำเนินนโยบาย ด้วยความระมัดระวังเพื่อลดความเสี่ยงในการเผชิญหน้าทางทหารจากบริบทดังกล่าว เราอาจวิเคราะห์ขยายความแตกต่าง ๆ ได้ดังนี้

1) อำนาจโดยเปรียบเทียบ ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา (2010) การเปลี่ยนผ่านของอำนาจ ระหว่างจีนและญี่ปุ่นเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในมิติด้านกองทัพเรือ ซึ่งจีนสามารถแข่งขัน ญี่ปุ่นและก้าวขึ้นเป็นมหาอำนาจทางทะเลในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ภายใต้บริบทดังกล่าว ญี่ปุ่น จึงตอบสนองด้วยการเพิ่มงบประมาณด้านการทหารและกระชับความสัมพันธ์กับสหรัฐอเมริกา เพื่อถ่วงดุลอิทธิพลของจีน แม้จีนจะแสดงท่าทีแข็งกร้าวมากขึ้นในข้อพิพาทหมู่เกาะเตียวหยู เช่น การเพิ่มความถี่ในการลาดตระเวนเพื่อแสดงการควบคุมพื้นที่พิพาท แต่การดำเนินนโยบายเหล่านี้ ยังคงอยู่ในขอบเขตที่มีเหตุผล เนื่องจากจีนยังไม่มั่นใจว่าจะสามารถเอาชนะญี่ปุ่นได้ในกรณี เกิดการเผชิญหน้าทางทหาร โดยเฉพาะเมื่อสหรัฐอเมริกาให้คำมั่นชัดเจนที่จะคุ้มครองความมั่นคง ของญี่ปุ่น ความล้มเหลวในระดับทางทหารอาจส่งผลกระทบร้ายแรงต่อเสถียรภาพทางการเมือง ของพรรคคอมมิวนิสต์จีน (Rudd, 2021, p. 67) นอกจากนี้ การยกระดับความขัดแย้งอาจนำไปสู่ การเผชิญหน้าระยะยาวกับสหรัฐอเมริกา และอาจกระตุ้นให้เกิดการสร้างพันธมิตรระดับภูมิภาค ที่มุ่งถ่วงดุลอำนาจของจีน ด้วยเหตุนี้ จีนจึงดำเนินนโยบายอย่างระมัดระวัง โดยหลังจากเหตุการณ์ ที่ญี่ปุ่นประกาศซื้อเกาะ รัฐบาลจีนได้เลือกใช้กลยุทธ์ “ขัดแย้งอย่างจำกัด” (limited conflict) ผ่านการลาดตระเวนในพื้นที่พิพาทเพื่อแสดงการอ้างกรรมสิทธิ์ แต่หลีกเลี่ยงการส่งกำลังพลขึ้นไป ยังหมู่เกาะพิพาทหรือการกระทำที่อาจยั่วยุให้เกิดวิกฤตอย่างจริงจัง (Medeiros, 2021, p. 18)

2) การพึ่งพาทางเศรษฐกิจ ความเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจระหว่างจีนและญี่ปุ่นยังคงเป็น ข้อจำกัดสำคัญในการดำเนินนโยบายต่างประเทศของจีน โดยในปี ค.ศ. 2024 ญี่ปุ่นเป็นคู่ค้า อันดับสองของจีน ขณะที่จีนเป็นคู่ค้าอันดับหนึ่งของญี่ปุ่น (Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2024) รัฐบาลจีนจึงต้องระมัดระวังไม่ให้ข้อพิพาทดินแดนลุกลามจนกระทบต่อเศรษฐกิจ เนื่องจาก ความชอบธรรมในการปกครองของพรรคคอมมิวนิสต์จีนมีความเชื่อมโยงกับอัตราการเติบโต

ทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างทั้งสองประเทศเริ่มชะลอตัวในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา อันเนื่องมาจากปัจจัยต่าง ๆ เช่น สงครามการค้าระหว่างจีนกับสหรัฐอเมริกา และภาวะถดถอยที่เกิดจากการระบาดของ Covid-19 ส่งผลให้สถานะ “การเมืองเย็นชา เศรษฐกิจร้อนแรง” ระหว่างจีนและญี่ปุ่นเริ่มเปลี่ยนเป็น “ทั้งการเมืองและเศรษฐกิจเย็นชา” นอกจากนี้ในยุคนี้ จีนจึง ปรับปรุงโครงสร้างเศรษฐกิจผ่านยุทธศาสตร์ “วงจรคู่ขนาน” (Dual Circulation) ซึ่งมุ่งเน้นการขับเคลื่อนเศรษฐกิจจากการบริโภคภายในประเทศและลดการพึ่งพาการส่งออก (Rudd, 2021, p. 66) พร้อมทั้งลดการพึ่งพาดอลลาร์สหรัฐเพื่อป้องกันความเสี่ยงจากการคว่ำบาตรทางการเงิน แม้การปรับปรุงโครงสร้างดังกล่าวจะช่วยให้ความยืดหยุ่นให้กับเศรษฐกิจและยุทธศาสตร์ระยะยาวของจีน แต่อาจเพิ่มความเปราะบางในความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นในอนาคต

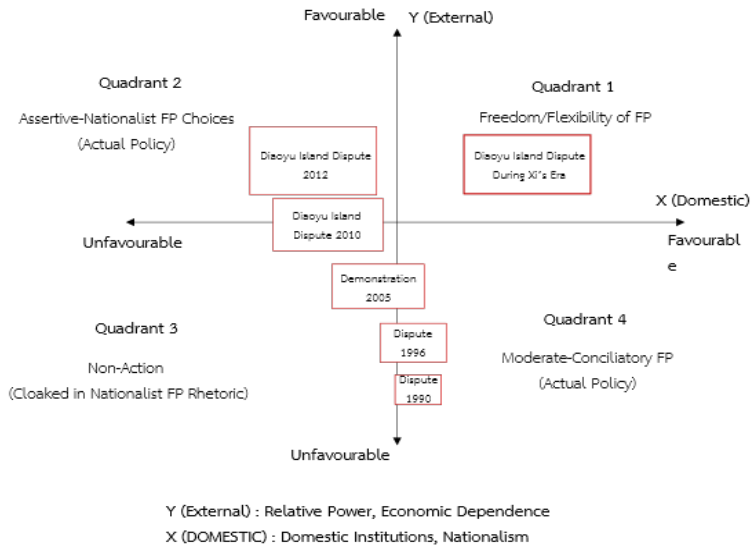
3) สถาบันของรัฐ ตั้งแต่ปี 2013 จีนจึงเข้าดำรงตำแหน่งเลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์จีน ได้ดำเนินมาตรการหลายประการเพื่อรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ตนเอง โดยสร้างความเป็นผู้นำแบบสามด้านในพรรค รัฐ และกองทัพ ซึ่งทำให้เขากลายเป็นศูนย์กลางของระบบการเมืองจีน มาตรการสำคัญ ได้แก่ การปรับเปลี่ยนบุคลากรทางการเมืองครั้งใหญ่เพื่อกำจัดคู่แข่งและเสริมสร้างอำนาจของคณะกรรมการกลางพรรคในการกำกับดูแลประเทศ การจัดตั้งกลุ่มผู้นำเฉพาะด้าน (Leading Small Groups) ต่าง ๆ เพื่อดึงอำนาจการตัดสินใจกลับไปที่ส่วนกลาง และการเสริมสร้างบทบาทของ สี จิ้นผิง ในด้านอุดมการณ์ทางการเมืองและวาทกรรมของรัฐ (Kou, 2024) นอกจากนี้การยกเลิกข้อจำกัดวาระการดำรงตำแหน่งตามรัฐธรรมนูญยังเปิดทางให้ สี จิ้นผิงสามารถดำรงตำแหน่งในวาระที่สามอย่างเปิทาง การส่งผลให้เขากลายเป็นผู้นำที่มีอำนาจมากที่สุดนับตั้งแต่ยุคเหมาเจ๋อตง การรวมศูนย์อำนาจดังกล่าวช่วยให้นโยบายต่างประเทศของจีนมีความต่อเนื่องและเป็นเอกภาพยิ่งขึ้น ขณะเดียวกัน รัฐบาลได้เพิ่มความเข้มงวดในการควบคุมสังคม เช่น การจำกัดเสรีภาพของประชาชน การปราบปรามในพื้นที่ซินเจียง ทิเบต และฮ่องกง รวมถึงการควบคุมสื่อและโซเชียลมีเดียอย่างเข้มงวด มาตรการเหล่านี้ส่งผลให้เสียงวิพากษ์วิจารณ์ไม่สามารถแพร่กระจายหรือก่อให้เกิดผลกระทบทางการเมืองในวงกว้าง ทั้งยังเอื้อต่อการดำเนินนโยบายต่างประเทศของรัฐบาลให้ไม่ถูกรบกวนจากกระแสสาธารณะภายในประเทศ

4) ขาดนิยาม ภายใต้การนำของสี จิ้นผิง การเล่าเรื่องเกี่ยวกับชาตินิยมของจีนมีการเปลี่ยนแปลงจากการเน้นย้ำถึงบาดแผลทางประวัติศาสตร์ไปสู่การเน้นแสดงความมั่นใจในชาติที่เกิดจากการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะในกรณีหมู่เกาะเตียวหยู การที่รัฐบาลจีนดำเนินมาตรการที่แข็งกร้าวมากขึ้นและแสดงออกถึงความมุ่งมั่นในการปกป้องอธิปไตยของรัฐได้ช่วยลดความไม่พอใจที่สะสมในหมู่ประชาชนซึ่งเกิดจากการที่ข้อพิพาทถูกลอยให้ยืดเยื้อในช่วงก่อนหน้านี้ ขณะเดียวกัน แนวคิด “ความฝันของจีน” ก็ถูกนำเสนอในฐานะความปรารถนา ร่วมของประชาชนทั้งชาติ เรื่องเล่าชาตินิยมจึงได้รับการออกแบบให้สอดคล้องกับเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ของรัฐ ซึ่งต้องดำเนินไปภายใต้การนำของพรรคและรัฐบาลจีน ส่งผลให้รัฐสามารถ

กำหนดทิศทางนโยบายการทูตได้อย่างเป็นเอกภาพ นอกจากนี้ ในยุคสี จิ้นผิง ทางการเงินยังดำเนินมาตรการหลายประการเพื่อลดความสามารถในการรวมตัวของประชาชนเช่นการควบคุมและเซ็นเซอร์สื่อ เนื่องจากการเคลื่อนไหวร่วมกันหรือพฤติกรรมที่ทำลายอำนาจของรัฐถูกมองว่าเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของการปกครอง โดยเฉพาะในกรณีที่ผู้ประท้วงสามารถกดดันให้รัฐบาลยอมถอยได้ (Slatten, 2022) ด้วยเหตุนี้ แม้แต่การเดินขบวนเพื่อแสดงความรักชาติในจีนก็ยังคงถูกจำกัดหรือปราบปราม ตัวอย่างที่สะท้อนแนวทางการควบคุมดังกล่าวคือ กลุ่มปกป้องหมู่เกาะเตียวหยูในจีนถูกเจ้าหน้าที่รักษาความมั่นคงติดตามและควบคุมกิจกรรมอย่างใกล้ชิด และในปี ค.ศ. 2016 นักเคลื่อนไหวชาวฮ่องกงสองคนถูกศาลจีนตัดสินโทษจำคุกเนื่องจากพยายามขึ้นเกาะเตียวหยูเพื่อแสดงอธิปไตย ซึ่งสะท้อนถึงการจำกัดการแสดงออกเชิงชาตินิยม แม้ว่าท่าที “การปกป้องหมู่เกาะเตียวหยู” จะสอดคล้องกับจุดยืนทางการเมืองของรัฐก็ตาม แต่กลับไม่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง และกลายเป็นเพียงการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ในหมู่ประชาชนจีนเท่านั้น

ในยุคของสี จิ้นผิง รัฐบาลจีนได้พยายามสร้างสมดุลระหว่างชาตินิยมกับยุทธศาสตร์ของรัฐ โดยใช้ชาตินิยมเป็นเครื่องมือเสริมสร้างความชอบธรรมของรัฐบาลภายในประเทศ ขณะเดียวกันก็อาศัยการควบคุมข้อมูลข่าวสารและการบริหารจัดการสังคมอย่างเข้มงวดเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดชาตินิยมส่งผลกระทบต่อ การดำเนินนโยบายต่างประเทศ แนวทางดังกล่าวเอื้อให้นโยบายการทูตของจีนมีความยืดหยุ่นมากขึ้น และลดอิทธิพลของแรงกดดันจากสาธารณชน ด้วยเหตุนี้ นโยบายของจีนจึงสามารถจัดอยู่ในกรอบที่ 1 ของแผนผังการวิเคราะห์ NCR ซึ่งเน้นการควบคุมระดับความขัดแย้งและการรักษาเสถียรภาพภายใน อย่างไรก็ตาม ควรตระหนักว่าจีนกำลังเผชิญกับสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศที่ซับซ้อนและท้าทายมากขึ้นเมื่อเทียบกับในอดีต

แผนภาพที่ 3 ชาตินิยมและนโยบายต่างประเทศของจีนในสมัยสี จิ้นผิงภายใต้กรอบ NCR

บทสรุป

จากการศึกษาข้อพิพาทหมู่เกาะเตียวหยูพบว่า ชาตินิยมเป็นตัวแปรภายในประเทศที่สำคัญซึ่งสามารถยกระดับความขัดแย้งและมักนำไปสู่ความตึงเครียดทางการทูตระหว่างจีนและญี่ปุ่นอย่างไรก็ตามวิกฤตการณ์เหล่านี้ไม่ได้พัฒนาเป็นการใช้กำลังทางการทหารและแรงกดดันจากชาตินิยมไม่ได้แปรเปลี่ยนเป็นนโยบายต่างประเทศที่แข็งกร้าวเสมอไป ซึ่งสะท้อนถึงบทบาทสำคัญของปัจจัยอื่น ๆ และข้อจำกัดของชาตินิยมในการกำหนดนโยบายของจีนต่อหมู่เกาะเตียวหยู (Lai, 2008, p. 252) การวิเคราะห์ผ่านกรอบ NCR แสดงให้เห็นว่านโยบายของจีนถูกกำหนดโดยปัจจัยสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ อำนาจโดยเปรียบเทียบ การพึ่งพาทางเศรษฐกิจ สถาบันของรัฐ และชาตินิยม โดยผู้นำจีนต้องรักษาดุลยภาพระหว่างแรงกดดันภายในประเทศและระหว่างประเทศ เพื่อบรรลุยุทธศาสตร์การพัฒนาและรักษาความชอบธรรมของพรรค

นับตั้งแต่การอ้างอธิปไตยเหนือหมู่เกาะเตียวหยู จีนได้เลือกใช้แนวทางหลักเลี่ยงความขัดแย้งในการจัดการข้อพิพาทมาโดยตลอด แต่แรงกดดันภายในประเทศที่เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะการแข่งขันระหว่างชาตินิยมที่นำโดยรัฐกับชาตินิยมมวลชน ซึ่งมักแสดงออกผ่านการประท้วงทำให้รัฐบาลจีนไม่สามารถหลีกเลี่ยงการกล่าวถึงประเด็นอธิปไตยได้อีกต่อไป เนื่องจากพรรคคอมมิวนิสต์จีนต้องพึ่งพาการสนับสนุนจากชาตินิยมเป็นแหล่งความชอบธรรม ในขณะเดียวกันเงื่อนไขภายนอกที่เริ่มเอื้ออำนวย โดยเฉพาะการพัฒนาประเทศอย่างรวดเร็ว ทำให้จีนสามารถ

ยกระดับการตอบโต้จากทางการทูตไปสู่การใช้มาตรการทางเศรษฐกิจ การเมือง และการทหารได้ อย่างไรก็ตาม น่าสังเกตว่าหลังวิกฤตการณ์แต่ละครั้ง จีนได้พยายามฟื้นฟูความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นอย่างแข็งขัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงข้อจำกัดจากปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการกำหนดนโยบายของจีน

ในยุคของสี จิ้นผิง จีนมีอิสระในการกำหนดนโยบายต่างประเทศมากขึ้น อันเกิดจากการควบคุมวาทกรรมชาตินิยมได้อย่างเบ็ดเสร็จและความสำเร็จในการรวมศูนย์อำนาจการปกครอง ซึ่งเป็นสาเหตุหลักที่จีนไม่เกิดการประท้วงต่อต้านญี่ปุ่นขนาดใหญ่ในช่วงสิบปีที่ผ่านมา อย่างไรก็ตาม แม้ปัจจัยภายในจะเอื้อต่อความยืดหยุ่นของนโยบายมากขึ้น แต่สถานะของจีนในเวทีโลกกลับนำมาซึ่งความซับซ้อนและแรงเสียดทานที่เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะเมื่อหลายประเทศเริ่มมองว่าจีนเป็นภัยคุกคาม ซึ่งส่งผลกระทบต่อขอบเขตการดำเนินนโยบายของจีนอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งนี้ แม้จีนจะยืนยันทิโปไทยในเชิงรุกมากขึ้นและเพิ่มความเข้มข้นในการลาดตระเวนในพื้นที่พิพาท แต่ก็ยังคงหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าทางทหารกับญี่ปุ่น และให้ความสำคัญกับการรักษาเสถียรภาพของความสัมพันธ์ทวิภาคีภายใต้บริบทการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจที่ทวีความรุนแรงขึ้น

พัฒนาการของนโยบายจีนต่อข้อพิพาทหมู่เกาะเตียวหยูสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างสมดุลระหว่างปัจจัยภายนอกและภายในประเทศ โดยเฉพาะการรับมือกับแรงกดดันจากชาตินิยมที่ทวีความเข้มข้นท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของดุลอำนาจในภูมิภาคในทะเลจีนตะวันออก จีนยังคงเสริมสร้างศักยภาพทางทหารและเพิ่มแรงกดดันต่อญี่ปุ่นในพื้นที่พิพาทดังกล่าว อย่างไรก็ตาม จีนไม่น่าจะยอมเสี่ยงใช้กำลังทางทหารโดยตรง แต่จะพยายามสร้างสภาพการณ์ใหม่ที่ลดการควบคุมของญี่ปุ่นเหนือหมู่เกาะเตียวหยู ด้วยเหตุนี้ นโยบายของจีนยังคงดำเนินอยู่ภายใต้กรอบแห่งความระมัดระวังสูง โดยสามารถควบคุมแรงกดดันภายในจากกระแสชาตินิยมได้อย่างมีประสิทธิภาพ และหลีกเลี่ยงไม่ให้วิกฤตลุกลามเกินควบคุม อย่างไรก็ตาม ควรให้ความสนใจว่า หากการปกครองเผด็จการของสี จิ้นผิงถูกตั้งคำถามจากประชาชนจีนมากขึ้น หรือหากชาวจีนหมดศรัทธาต่อแนวคิด “ความฝันจีน” ที่รัฐบาลนำเสนอ อาจกระตุ้นให้ชาตินิยมกลับมามีอิทธิพลอีกครั้ง และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายต่อข้อพิพาทหมู่เกาะเตียวหยูในอนาคต ทั้งนี้ งานวิจัยในอนาคตสามารถประยุกต์ใช้กรอบ NCR กับข้อพิพาทดินแดนอื่นของจีน เช่น ทะเลจีนใต้ และพรมแดนจีน-อินเดีย เพื่อเปรียบเทียบข้ามกรณี อันจะช่วยเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาตินิยมจีนกับนโยบายต่างประเทศ รวมถึงตรวจสอบความเหมาะสมและข้อจำกัดของกรอบ NCR ในฐานะเครื่องมือวิเคราะห์ทางทฤษฎี

บรรณานุกรม

- Blackwill, R. D. & Campbell, K. M. (2016). **Xi Jinping on the global stage**. Council on Foreign Relations Press.
- Brittingham, M. A. (2007). The “role” of nationalism in Chinese foreign policy: A reactive model of nationalism & conflict. **Journal of Chinese Political Science**, 12(2), 147–166.
- Carlson, A. (2009). A flawed perspective: The limitations inherent within the study of Chinese nationalism. **Nations and Nationalism**, 15(1), 20–35.
- Fewsmith, J. (2013). Xi Jinping’s fast start. **China Leadership Monitor**, 41.
- Genron NPO. (2013). Japan-China public opinion poll. **Genron NPO**. Retrieved from https://www.genron-npo.net/en/opinion_polls/archives/5260.html
- Genron NPO. (2023). Japan-China joint public opinion survey 2023. **Genron NPO**. 2023 Retrieved from https://www.genron-npo.net/en/opinion_polls/archives/5628.html
- Gries, P. H. (2004). **China’s new nationalism: Pride, politics, and diplomacy**. University of California Press.
- Guang, L. (2005). Realpolitik nationalism: International sources of Chinese nationalism. **Modern China**, 31(4), 487-514.
- Hughes, C. R. (2011). Reclassifying Chinese nationalism: The geopolitik turn. **Journal of Contemporary China**, 20(71), 601–620.
- Kou, C. W. (2024). **The reshaping of the Chinese party-state under Xi Jinping’s rule: A strong state led by a political strongman**. In B. Hillman & C. W. Kou (Eds.), *Political and social control in China* (pp. 21–52). ANU Press.
- Lai, Y. M. (2008). **Nationalism and power politics in Japan’s relations with China: A neoclassical realist interpretation** [Doctoral dissertation]. University of Warwick.
- Lian, C., & Wang, J. (2023). Embrace or repress? Explaining China’s responses to nationalism in international incidents. **The Pacific Review**, (0), 1–31.
- Liu, J. Y. (2013). Changes in international strategic patterns and Sino-Japanese relations. **Contemporary Internal Relations**, (4), 17–19.
- Medeiros, E. S. (2021). **Major power rivalry in East Asia**. Council on Foreign

Relations.

Ministry of Foreign Affairs of Japan. (2024). **Japan-China economic relationship and China's economy**. Retrieved from https://www.mofa.go.jp/a_o/cm2/page23e_000652.html

Neo, R., & Xiang, C. (2022). State rhetoric, nationalism and public opinion in China. **International Affairs**, 98(4), 1327–1346.

Pei, M. (2006). **Assertive pragmatism: China's economic rise and its impact on Chinese foreign policy**. IFRI: Institut Français des Relations Internationales.

Piliero, R. J. (2024, October 16). *Xi prefers fleet power to street protest*. **Foreign Policy**. Retrieved from <https://foreignpolicy.com/2024/08/26/china-xi-nationalist-protest-politics-diplomacy/>

Reilly, J. (2011). **Strong society, smart state**. Columbia University Press.

Ripsman, N. M., Taliaferro, J. W., & Lobell, S. E. (2016). **Neoclassical realist theory of international politics**. Oxford University Press.

Rudd, K. (2021). **The decade of living dangerously: The case for “managed strategic competition” between Washington and Beijing in the 2020s** (pp. 63–74). Asia Society.

Ruggie, J. G. (1998). What makes the world hang together? Neo-utilitarianism and the social constructivist challenge. **International Organization**, 52(4), 855–885.

Slaten, K. (2022, November 17). **Grassroots protests are frequent in Xi Jinping's China**. **Freedom House**. Retrieved from <https://freedomhouse.org/article/grassroots-protests-are-frequent-xi-jinpings-china>

Smith, A. D. (1991). **National identity**. Penguin Books Ltd.

Tsang, S., & Cheung, O. (2022). Has Xi Jinping made China's political system more resilient and enduring? **Third World Quarterly**, 43(1), 225–243.

Unger, J. (1996). **Chinese nationalism**. Routledge.

Wang, J. (2017). Representing Chinese nationalism/patriotism through president Xi Jinping's “Chinese Dream” discourse. **Journal of Language and Politics**, 16(6), 830–848.

Weiss, J. C. (2014). **Powerful patriots: Nationalist protest in China's foreign relations**. Oxford University Press.

Xia, G. H. (2010). **Research on contemporary Chinese nationalism** [Doctoral dissertation]. Central Party School of the Communist Party of China.

- Zhang, Y. X. (2020). **A turbulent decade: The changes in Chinese popular attitudes toward democracy**. Harvard Ash Center for Democratic Governance and Innovation.
- Zhao, S. (1998). A state-led nationalism: The patriotic education campaign in post-Tiananmen China. **Communist and Post-Communist Studies**, 31(3), 287–302.
- Zhao, S. (2013). Foreign policy implications of Chinese nationalism revisited: the strident turn. **Journal of Contemporary China**, 22(82), 535–553.
- Zheng, Y. N. (2019). **Zheng yong nian lun zhong guo: zhong guo min zu zhu yi xin jie** [A new interpretation of Chinese nationalism]. Dong Fang Chu Ban She.